

АНАЛІЗ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО АСПЕКТУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ МАЙБУТНЬОГО ІНЖЕНЕРА-ПЕДАГОГА

Резюме. В статті проаналізовано психолого-педагогічну вітчизняну та зарубіжну літературу з проблеми формування професійної етики майбутнього інженера-педагога.

Ключові слова: культура, професійна етика, інженер-педагог, морально-етичні норми, етичні якості особистості.

Резюме. В статье проанализировано психолого-педагогическую отечественную и зарубежную литературу по проблеме формирования профессиональной этики будущего инженера-педагога.

Ключевые слова: культура, профессиональная этика, инженер-педагог, морально-этические нормы, этические качества личности.

Summary. The article analyzes the psycho-educational national and foreign literature on the problem of forming the professional ethics of the future teacher-engineer.

Keywords: culture, professional ethics, teacher-engineer, moral and ethical standards, ethical qualities of the person.

Актуальність теми. Етика є одним з найдавніших компонентів культури людства, спрямований на становлення та регулювання людських взаємин у процесі їх спільної життєдіяльності. Морально-етичні норми і цінності лежать в основі всіх суспільних та міжособистісних відносин людей, створення соціальних кодексів поведінки в рамках цих взаємин.

Професійна етика є важливим компонентом професійної культури будь-якого фахівця і завжди вибудовує свої відносини на загальних, морально-етичних нормах і цінностях суспільства, але при цьому визначає професійно значущі пріоритети, цільові установки для конкретної професійної діяльності.

Сучасний інженер-педагог повинен володіти не лише педагогічними, психологічними, технічними знаннями й уміннями, методичними знання-

ми, яких вимагає підготовка високоякісних фахівців для педагогічної освіти, а й навичками культури спілкування, міжособистісної взаємодії; готовністю дотримуватися норм і правил етикету, працювати в умовах професійного стресу і конфліктних ситуацій, володіти низкою професійно важливих особистісних якостей (відповідальність, ввічливість, стресостійкість, позитивне мислення тощо); що визначає рівень професійної та особистої культури педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підготовки фахівців у вищій школі, гуманізації вищої освіти, істотна частина яких – формування морально-етичних стандартів у галузі ділових відносин, є об'єктом уваги педагогічної науки вже декілька десятиліть. Їх досліджують вітчизняні та зарубіжні науковці в різних аспектах, а саме: педагогічні основи організації навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах (А.М. Алексюк, Г.О. Балл, А.Є. Мойсеюк, І.Ф. Прокопенко, М.І. Сметанський, Н.Ф. Тализіна, І. Хейстер, О.В. Шестопалюк та ін.); сучасні педагогічні технології в професійній підготовці майбутніх фахівців (Г.П. Васянович, М.П. Воловик, Р.С. Гуревич, О.С. Падалка, О.М. Пехота, С.О. Сисоєва та ін.); гуманізація та гуманітаризація вищої освіти (В.П. Андрущенко, Л.В. Барановська, І.Д. Бех, С.У. Гончаренко, І.А. Зазюн, О.Е. Коваленко, В.О. Кудін, Г.С. Тарасенко, Л.Л. Товажнянський та інші).

Значний внесок в розробку теоретичних і практичних питань педагогічної моралі, вивчення рівня етичної свідомості вчителя, пошук шляхів вдосконалення етичних відносин в педагогічному колективі був внесений такими вченими як Я.С. Котигер, В.А. Малахов, Е.А. Гришин, І.Я. Писаренко, В.М. Чернокозова, І.І. Чернокозов та ін. Структуру і зміст професійної культури спеціаліста вивчали: А.А. Амельченко, М.Ю. Ананченко, І.А. Зимня, О.А. Давидова, В.Г. Ігнатів, В.С. Комбаров, Н.Б. Крилова, Г.Н. Соколова та ін. Проблема професійної етики досліджувалась в працях С.А. Александрової, Р.Г. Апресяна, В.І. Бакштановського, О.Г. Дробницького, Ю.В. Согомонова, а також зарубіжних спеціалістів: Р. Джорджа, Дж. Калтгена, Р. Хорна, Д. Честера, Дж. Ягера та інших.

Мета статті: визначити психолого-педагогічні основи формування професійної етики майбутнього інженера-педагога.

Виклад матеріалу. Етика є однією з форм суспільної свідомості, основа для створення соціальних інститутів та ієрархій, умова формування доцільної та свідомої трудової діяльності людей.

Сьогодні етика розуміється як вчення про мораль і моральність, спрямоване на вивчення сутності, сенсу та результатів вчинків і діянь людей, соціальних груп і спільнот. Термін «етика» був введений Аристотелем, щоб позначити ним групу чеснот, що відносяться до характеру людини – мужність, помірність, справедливість, поміркованість тощо, тобто життєво важливі етичні якості особистості [3].

У Великій Радянській Енциклопедії під «етикою» розуміється філософська наука, «об'єктом вивчення якої є мораль, моральність як форма суспільної свідомості, як одна з найважливіших сторін життєдіяльності людини, специфічне явище суспільно-історичного життя» [8].

Відповідно до трьох класових суспільно-економічних формацій в історії етики, також як і в історії філософії в цілому, виділяються три періоди: ан-

тичність, середньовіччя і Новий час. Вони відрізняються підходом до вирішення основної етичної проблематики, в першу чергу про співвідношення суцього і належного.

Антична етика є по суті вченням про чесноти і добродієність особистості. Ця етика оптимістична, у ній стверджується моральна самоцінність і суверенність людини. У розумінні стародавніх філософів, людина краще будь-яких правил, краще своїх власних вчинків. Так, наприклад, два визначення людини, які дає Аристотель, – «людина є істота розумна і людина є політична істота» – взаємопов'язані і обумовлюють один одного [3]. Таке розуміння моралі – результат рефлексії над характером відносин вільних громадян в античному місті-державі. З переходом від полісної організації до великих військово-бюрократичних об'єднань це розуміння виявило свою вузькість, однобічність.

Середньовічна етика є запереченням античної. Мораль в середньовіччі розуміється як система зовнішніх, міжособистісних і незмінних норм поведінки, які збігаються із заповідями бога. Мислиться, що мета і норма поведінки людини закладені не в ньому самому, а в його творці – у бога. Як ми бачимо, зокрема, на прикладі етики Августина, ідея божественного походження моральних норм фактично призводить до заперечення можливості їх існування, а тим більше дійсності [9].

В етиці Нового часу помітне прагнення подолати однобічність визначень моралі в античності і середньовіччі, зрозуміти мораль одночасно і як іманентну властивість людського індивіда, і як надіндивідуальне суспільне явище. Мислителі Нового часу не можуть прийняти середньовічну точку зору на людину як на нікчемну істоту, але й не поділяють наївної віри античності у всесилля моральних можливостей особистості, вони бачать, що реальні люди і звичаї дуже далекі від ідеалу чесноти [5].

Сучасні дослідження в галузі етики піднімають багато теоретичних проблем і практичних питань. З теоретичної точки зору – це предмет дослідження етики, місце етики в структурі наукового знання. З практичної точки зору – це диверсифікація прикладної етики в багато сфер людської життєдіяльності, в першу чергу, за господарським принципом. Крім відомих за своїм фаховим значенням медичної, педагогічної і юридичної етики, з'явилися такі напрями, як ділова (підприємницька) етика, біоетика, екологічна етика, технічна етика, космічна етика, професійна етика тощо.

Термін «професійна етика» сформувався наприкінці двадцятого століття.

В одному з перших словників з етики, де з'явився цей термін, професійна етика розуміється у двох значеннях: а) кодекси поведінки, б) «способи обґрунтування даних кодексів, соціально-культурне тлумачення культурно-гуманістичного призначення даної професії, її етосу» [2].

Фактично продовжуючи це міркування і розвиваючи цю позицію, В. І. Бакштановский і Ю.В. Согомонов кажуть, по суті, про те ж: «Вираз «професійна етика» певною мірою умовний, бо означає не що інше, як професійні моральні кодекси. Разом з тим, вживання поняття «професійна етика» виправдано, бо воно підкреслює важливість особливо ретельно продуманої розробки цінностей і норм професії» [4].

Говорячи про специфіку професійної етики, А.А. Гусейнов вказує, що вона «конкретизує загальні моральні вимоги стосовно своєрідності відповідної професії і займається головним чином нормами, правилами поведінки» [2].

Р.К. Хорн, американський фахівець із соціально-правових та етичних проблем страхування, обговорюючи етичні кодекси професійної діяльності, підкреслює, що у своїй роботі під «професійною етикою» розуміє «всього лише те, що люди повинні або не повинні робити в рамках своєї професії» [10]. При цьому він в якості істотних характеристик професії виділяє наступні:

- а) прихильність високим моральним стандартам,
- б) альтруїстична орієнтація,
- в) обов'язкова освітня підготовка,
- г) обов'язкове триваюче навчання,
- г) наявність формальної асоціації або суспільства,

При цьому моральні проблеми професійної діяльності можуть досліджуватися і в загальнотеоретичному контексті, поза рамками власне «професійної етики».

Наприклад, Дж. Калтген у Введенні до книги «Етика та професіоналізм» вказує, що збирається серйозно розглянути те, що таке професіоналізм і яку роль він відіграє у житті суспільства, які конкретні практики професій і які правила, якими, як передбачається, керуються професіонали. І далі він зазначає: «Я не ставлю собі за мету детально проаналізувати кодекс професійної етики, але, скоріше, прояснити інституційний та ідеологічний контекст тих практик, правил, можливостей та перешкод, якими обумовлено моральну поведінку всередині професії» [11]. Професія (професіоналізм) виявляється предметом окремого дослідження з боку етики, але тут не йдеться про «професійну етику».

И.А. Зимня, досліджуючи взаємозв'язок загальної культури людини з його професійною культурою [6], виділяє такі компоненти (етичного характеру) як:

- пошана гідності іншої людини і збереження власної гідності у всіляких ситуаціях соціальної взаємодії (побутового, професійного, суспільного), тобто культура особистості, саморегуляції;
- адекватність людини (зовнішній вигляд, манера поведінки, спілкування) ситуаціям побутової, професійної, суспільної взаємодії, тобто культура побуту, праці, відпочинку, здорового способу життя, спілкування;
- дотримання етно-соціокультурних традицій, звичаїв, норм, етикету в моно-та міжкультурній взаємодії, тобто культура нормативної поведінки, етикету, відносини, соціальної взаємодії;
- орієнтування сучасного світу, країни, суспільства в основних напрямках історії та збереження культурного життя світу, країни, тобто загальноцивілізаційна культура;
- соціальна відповідальність за себе, свою поведінку, відповідальність за благополуччя інших, тобто культура соціального буття.

Р.Г. Апресян пропонує наступне трактування поняття «професійна етика» [2]. Професійну етику він пропонує розглядати не як різновид прикладної етики або як однопорядкове нею знання, а як:

- а) власне систему моральних норм професійної діяльності, або кодекс;

б) більш менш спеціальну рефлексію, відносно принципів і нормативних підстав професійної діяльності;

в) мабуть, когнітивну компоненту експертного супроводу нормотворчості і нормативної практики у сфері професій, включаючи сюди діяльність «етичних комітетів», а також, в тій мірі, в якій йдеться про практику;

г) більш менш спеціальну рефлексію відносно інститутів, що виникають або що утворюються для забезпечення дієвості професійних моральних кодексів і процедур, за допомогою яких інститути виконують це своє завдання.

Фахівці з даної проблематики ставлять поряд з професійною етикою і поняття «професійної моралі», «професійного обов'язку» і «етосу професії».

У статті В.І. Бакштановського і Ю.В. Согомонова уточнюється поняття «професійна мораль» поряд з поняттям «професійна етика»: «професійна мораль» має на увазі відому стихійність, ненавмисність в появі професійних норм і відповідної мотивації» [4]. Там же допускається можливість виділення в цілісному явищі професійної моралі рефлексивної, раціоналізованої, кодифікованої частини під назвою професійної етики та стихійної частини під назвою професійного етосу.

Л.А. Попов трактує професійну моральність (мораль) як конкретизацію загальнолюдських принципів моралі стосовно умов даної професії. Конкретні напрями професійної моральності вивчає і аналізує професійна етика. Вони допомагають конкретизувати, реалізувати моральні цінності в умовах, часом дуже складних, незвичних, діяльності певного роду професій [7]. З цією думкою погоджуються багато фахівців.

Професійна етика у відповідності з цими поглядами не формує нові принципи чи нові поняття моральної свідомості, вона їх як би «приспосовує» до специфічних сфер професійної життєдіяльності. При цьому професійна етика є важливим компонентом професійної та моральної культури будь-якого фахівця, і в нашому випадку інженера-педагога зокрема.

Сучасні джерела вказують на самі різні види професійної етики, зокрема, такі, як етика бібліотечних працівників, фінансових службовців, перекладачів, консультантів тощо. Велика частина з них мають галузевий характер (медична етика, педагогічна етика, етика працівників сервісу тощо), частина – виходить за рамки певної професійної приналежності (наприклад, інженерна етика, екологічна етика чи біоетика), інші – носять метапрофесійний характер, наприклад управлінська етика або етика науки і наукових досліджень [1].

На підставі цього можна зробити висновок про те, що:

- по-перше, професійна етика є прикладним напрямом етики як наукової галузі знань про мораль і моральність, що є сукупністю морально-етичних норм і правил, що визначають специфіку професійної поведінки і професійній діяльності інженера-педагога;

- по-друге, професійна етика є елементом професійної культури фахівця, що визначає рівень його професійної підготовки і якість професійної діяльності;

- по-третє, професійна етика визначає морально-етичні пріоритети в рамках конкретної професійної групи, що сприяє оптимальному ухваленню рішень в умовах невизначеності і професійно-етичних протиріч.

Професійна етика обумовлена особливостями професії, корпоративними інтересами, професійною культурою. Люди, які виконують однакові або близькі професійні функції, виробляють специфічні традиції, об'єднуються на основі професійної солідарності, підтримують репутацію своєї соціальної групи тощо.

Висновки. Проаналізувавши психолого-педагогічний аспект формування професійної етики спеціалістів різних галузей, ми дійшли до висновку, що під професійною етикою інженерів-педагогів розуміється сукупність морально-етичних норм і правил, що визначають специфіку професійної поведінки і професійної діяльності фахівців даної професійної галузі. Професійна етика є важливим компонентом професійної культури майбутнього інженера-педагога і завжди вибудовує свої відносини на загальних, морально-етичних нормах і цінностях суспільства, але при цьому визначає професійно значущі пріоритети, цільові установки для конкретної професійної діяльності.

Процес формування професійної етики майбутнього інженера-педагога достатньо складний і суперечливий. Але важливим компонентом у ньому є пізнання методологічних засад професійної етики як її соціокультурних джерел. Осмислення цих методологічних підходів дозволяє виявити змістове ядро етики, її інваріантний характер та сприяти підвищенню загальнопрофесійного рівня інженера-педагога.

Актуальними напрямками подальшої розробки окресленої проблеми є обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов формування професійної етики у сучасних інженерів-педагогів

Література

1. Аболіна Т.Г. Етика: Навч. посібник / Т. Г. Аболіна, В. В. Єфименко, О. М. Лінчук та ін. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.
2. Апресян Р.Г. Этика: энциклопедический словарь / Под ред. Р.Г.Апресяна, А.А. Гусейнова. – М.: Гардарики, 2002. – 389 с.
3. Аристотель. Никомахова этика // Соч. В 4 т. Т. 4. – 293 с.
4. Бакштановский В.И., Согомонов Ю.В. Профессиональная этика // Ведомости. Вып. 14: Этнос среднего класса / Под ред. В.И. Бакштановского, Н.Н. Карнаухова. Тюмень:НИИПЭ, 1999. – 154 с.
5. Волошко І.Є. Етика. Естетика : Навч. посіб. / І. Є. Волошко [та ін.] ; Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – 2-ге вид., без змін. – К. : КНЕУ, 2006. – 151 с.
6. Зимняя И.А. Социально-профессиональная компетентность как целостный результат профессионального образования / И.А. Зимняя // Проблемы качества образования. Кн. 2. – М., Уфа: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2005. – 264 с.
7. Попов Л.А. Этика: курс лекцій / Л.А. Попов. – М.: Центр, 1998. – 160 с.
8. Прохоров М.А. Большая Советская Энциклопедия / А.М. Прохоров. В 30 т. Т. 30. – М.: Советская энциклопедия, 1978. – 291 с.
9. Тофтул М. Г. Етика: навч. посібник / М. Г. Тофтул. – К.: Вид.центр «Академія», 2005. – 310 с.
10. Horn R.C. On professions, professionals, and professional ethics. Malvern, Pn.: American institute for property and liability underwriters, 1978. – 71 p.